

Poklad pána Isakowitza

Poklad pána Isakowitza

Poklad pána Isakowitza

DANNY WATTIN

Original title: Danny Wattin: HERR ISAKOWITZ SKATT
Copyright © Danny Wattin, 2014
First published by Piratförlaget, Sweden.
Published by agreement with Brandt New Agency.
Cover design © Åsa Thulin, 2014

Slovak edition © Fortuna Libri, Bratislava 2014
Translation © Alexandra Debnárová, 2014
Mapy: Ting Adolphus

Vydalo vydavateľstvo Fortuna Libri.

www.fortunalibri.sk

Redakčná a jazyková úprava Zuzana Reiselová
Zodpovedná redaktorka Anna Kališková

Prvé vydanie

Všetky práva vyhradené.

Nijaká časť tejto publikácie sa nesmie reprodukovať,
ukladať do informačných systémov ani rozširovať akýmkoľvek spôsobom,
či už elektronicky, mechanicky, fotografickou reprodukciou,
alebo inými prostriedkami, bez písomného súhlasu majiteľov práv.

ISBN 978-80-8142-336-9

Všetkým, čo prežili.

1

Starý otec raz povedal...

MÔJ STARÝ OTEC o svojej minulosti takmer nehovoril. Ani o svojej mladosti, ktorú prežil ako Žid v Nemecku dvadsiatych a tridsiatych rokov, ani o tom, ako sa dostal do Švédska. Nevieam, prečo nám nepovedal nič o tom, kým je či odkiaľ pochádza. Možno sa bál, že by sa mu toho vybavilo priveľa. Príliš sa bál a jeho deti to pridobre vedeli, preto sa nevypytovali. V ich rodine nebolo zvykom klásť otázky. No isté veci sa môj otec predsa dozvedel. Napríklad to, že starý otec Erwin vyrástol v malom mestečku, ktoré sa volalo Marienwerder, že miloval svoju matku a nemal rád otca, ako aj to, že jeho rodina prevádzkovala obchod s pánskym oblečením. Viac toho veru nebolo. Faktom zostáva, že minulosť starého otca bola pre môjho otca takou nepodstatnou témou na rozhovor, že keď som sa ho opýtal na jeho meno, musel ho vyhľadať v rodostrome. Dopĺňal ho vždy, keď ktosi z príbuzných umrel alebo sa nejaký narodil.

Pre dieťa i pre vnuka človeka, ktorý prežil holokaust, má záľuba v genealógii nepochybne lepšie i horšie stránky. Aby som uviedol príklad, je pomerne jednoduché zistiť, kedy zomre-

li vaši príbuzní, nacisti totiž svoje činy počas vojny náležite dokumentovali.

S tým však súvisia i spomínané horšie stránky, keďže vám už veľa príbuzenstva, po ktorom by ste mohli pátrať, nezostalo. Navyše vetvy rodostromu, ktoré nevyschli, sa teraz rozrastajú v rozličných kútoch sveta. Vzájomné vzťahy týchto zostávajúcich vetiev sú na dôvažok také komplikované, že je otázne, či vôbec existujú. Vo švédskej časti našej rodiny sa o to zaslúžil mladší brat môjho starého otca z Argentíny, ktorý ako jediný z jeho troch súrodencov ešte žil a ktorý s nami nechcel mať nič do činenia. Dôvod sme nepoznali. Keďže sme tak ako všetci muži z wattinovského klanu boli nielen citliví, ale aj urážliví, ani my sme s ním nechceli mať nič spoločné. Môj otec bol navyše toho názoru, že ak aj sú niektorí ľudia príbuzní, ešte to neznamená, že sa musia stretávať. Niekedy jednoducho stačí vedieť, kedy sa narodili a kedy umreli.

Prv než toto rozprávanie sklzáne do čoraz podrobnejšieho opisovania nášho príbuzenstva, je na mieste prezradiť čosi, čo môj starý otec prezradil svojim deťom: predtým ako jeho otec, Hermann Isakowitz, zmizol, stihol zakopať to najcennejšie, čo mal, na svojom pozemku. Tento príbeh som v priebehu rokov počul veľa ráz, a nielen od otca, ale aj od strýka. Ak mám byť celkom úprimný, príliš som nad ním nerozmýšľal. Bola to len jedna z mnohých rodinných historiek. Každý z mojich starých rodičov bol koniec koncov židovským utečencom so životným príbehom dramatickejším než väčšina románov. Takže akási zakopaná vecička ma nemohla posadiť na zadok. S mojím najstarším synom Leom, ktorý sa o tom dopytal pred niekoľkými rokmi, to však bolo inak.

„Čože?“ zbystril pozornosť. „My máme poklad?“

„Áno,“ prisvedčil som. „Dá sa to tak povedať. Aspoň si to myslel môj starý otec. Aj keď pokladom možno nazvať čokoľvek. Ktovie.“

„A čo je to za poklad? Je to zlato?“

„Neviem,“ priznal som, „ale myslím si, že to bolo to najcennejšie, čo mal. Možno šperky alebo osobné veci. V tých časoch to robili mnohí. Zakopávali svoje veci.“

„Naozaj? A prečo?“

„Aby ich neskôr, keď sa vrátia, mohli znovu vykopať.“

„Naozaj?“

„Čo?“

„Znovu ich vykopali?“

„Nie,“ povedal som. „To asi nie.“

„Prečo nie?“

„Pretože... No, prišli po nich Nemci... a odvedli ich do...“

„Tak si ho musíme ísť vziať.“

„Čo?“

„Ten poklad, Danny. Musíme si vziať ten poklad.“

Pozrel som na svojho syna. Bolo to zhruba pred dvomi rokmi, mohol mať vtedy tak sedem rokov. Ešte vždy mal pohľad, aký deti do istého veku mávajú. Úžasne naivný a súčasne bystrý. Uvidel ním čosi celkom zjavné, čo môjmu videniu dospelého človeka zostalo skryté. Keď totiž narazíte na skrytý poklad, musíte sa, samozrejme, vydať na cestu a pustiť sa do hľadania.

Pochopiteľne, mal pravdu. Čím väčší som nad tým premýšľal, tým viac som bol o tom presvedčený. Čo ma na tom lákalo najviac, však nebola vidina nájdenia akýchsi cenností. Mal som podstatne veľkolepejšie plány. Malo ísť o pútnic-

kú výpravu troch generácií mužov – mňa, môjho syna a môjho otca, o cestu do minulosti spojenú s pátraním po koreňoch našej rodiny. Mala to byť ozdravná cesta. Cesta porozumenia. Cesta, počas ktorej sme sa my traja mali zbližiť a objaviť všetko to, čo nás napriek mnohým odlišnostiam spája. Taký bol môj plán.

Plán môjho otca bol o poznanie praktickejši. Zistil som to v predvečer našej cesty, keď som v rodičovskom dome v Upplands Väsby sedel za počítačom, aby som nám rezervoval ubytovanie.

„Urobíme to takto,“ oznamoval mi. „Vstanem o pol šiestej a pripravím chlebíčky. O šiestej pôjdem na prechádzku so psom a potom sa naraňajkujeme. Vyrážame o siedmej. Ten, čo bude menej unavený, bude šoférovať.“

„Trajekt nevypláva skôr než o deviatej večer,“ poznamenal som. „A uznaj, že do Karlskrony to nie je až tak ďaleko.“

„Chcem si byť istý, že prídeme načas. A chcem sa vyhnúť rannej špičke.“

„Nejakú tú zápchu hádam prežijeme.“

„Cestoval som hore-dolu dlhých tridsať rokov. Vyrážame o siedmej.“

„A nemohli by sme ísť až po rannej špičke?“

„Nie, vyrážame o siedmej, nech máme časovú rezervu, keby sme sa chceli niekde po ceste zastaviť alebo niečo podobné.“

Prikývol som, hoci som bol skalopevne presvedčený, že štrnásť hodín na necelých šesťsto kilometrov do Karlskrony potrebovať nebudeme. Napriek všetkému som bol vďačný, že otec pôjde s nami. O to viac, že zďaleka nepatril k ľuďom, ktorí by obľubovali cesty na nové miesta alebo riziko, že sa dosta-

nú do neprijemných situácií – čosi, čoho pravdepodobnosť sa zrejme podľa jeho mienky úmerne zvyšovala so mnou ako spolupasažierom.

„Mimochodom, rezervoval si nám hotely?“

„Pracujem na tom.“

„Teraz? Tak to je naozaj v poslednej chvíli. Robban spomínal, že v Poľsku sú hotely sakramentsky drahé a že sme si mali ubytovanie objednať už dávno.“

„Robím to teraz.“

„Iste, iste,“ poznamenal otec, „ale nerád by som spal v nejakom zablšenom hoteli tak ako ty, keď si bol v Ázii. Človek je tak na najlepšej ceste dostať vši.“

„Zohnal som si bedeker,“ namietol som. „Už som rezervoval jeden z hotelov, ktoré som v ňom našiel.“

„A rozhodne nemienim spať v aute,“ pokračoval otec. „Len aby ti to bolo jasné. Urobíš niečo také v Poľsku a skončíš s podrezaným hrdlom.“

„Človeku nepodrežú hrdlo, pretože spí v aute,“ zaprotestoval som.

„To si myslíš ty,“ odvrkol otec.

„Áno, to si myslím ja,“ a kým som si stihol zahryznúť do jazyka, už som viedol siahodlhý monológ hodný chrobáka Truhlíka o tom, že som v kontakte s množstvom milých Poľiakov, ktorí mi pomáhajú zisťovať informácie o našej rodine. „Okrem toho,“ doložil som, „vo Varšave plánujú zriadiť múzeum venované židovskej histórii. A bude parádne. Len aby si vedel.“

Keď som skončil s výkladom, otec bol chvíľu ticho. Potom zahlásil:

„Takže ty môžeš spať v aute a my s Leom budeme nocovať v hoteloch.“

„Nemám v pláne spať v aute,“ namietol som. „A všetci Poľiaci nie sú antisemiti. Nemôžeš ich všetkých hádzať do jedného vreca.“

„Ahá, a čo sa stalo s poľskými Židmi, ktorí prežili holokaust a vrátili sa po vojne domov?“

„No áno, ale...“

„Neobvinili ich náhodou z toho, že unášajú poľské deti a pijú ich krv? Znovu?“

„Iste, ale...“

„Vari nedochádzalo k pogromom? Znovu?“

„To áno, ale...“

„A na konci šesťdesiatych rokov, za komunistickej vlády, ktorá bola otvorene antisemitská, sa to stalo opäť. To hádam nepoprieš.“

Ani som nemohol. Pretože práve vtedy svokrovi môjho strýka, ktorý ako dieťa zázračne prežil pobyt v koncentračnom tábore, došla trepezlivosť a Poľsko opustil. Napriek tomu som sa zdráhal uznať, že otec má pravdu. Najmä keď mi táto diskusia pripadala ako ďalší príspevok do debaty, ktorú sme viedli, odkedy sa pamätám, a ktorú zrejme ukončí až smrť jedného z nás. Otec tvrdil, že človek sa zlý už rodí, a ja som tvrdil opak.

Na obranu Poľska však treba povedať, že táto krajina bola po stáročia v podstate jedinou židovskou slobodnou zónou v Európe. A okrem toho, trochu antisemitizmu by poriadny chlap mal zniesť. Koniec koncov, je súčasťou prastarej tradície, v rámci ktorej nás obviňujú z účasti na takých veľkolepých podujatiach ako:

- mor a čierna smrť
- porážka Nemecka v prvej svetovej vojne
- neúrodné roky
- Ježišova smrť (jasné, že aj on bol Žid, ale nechajme to)
- konflikt v Darfúre
- zemetrasenia a hurikány (medzi inými Katrina)
- všetky finančné krízy vrátane tej poslednej (podľa tretiny opýtaných Európanov)
- všetko zlo sveta (podľa Mela Gibsona).

Nech je, ako chce, po zbytočne dlhej diskusii som uznal, že na tom, čo hovorí otec, niečo bude a v aute spať nebudeme (hoci nám nijaké podrezanie nehrozí). Potom sa otec spokojne zodvihol, aby sa odobral do postele, a ja som zostal sedieť za počítačom a pokračoval som v prípravách pred cestou.

„Nebuď hore príliš dlho,“ ozvala sa z poschodia mama. „Ráno vstávate zavčasu.“

„Dobrá noc!“ odkričal som jej.

„Čo tam robíš?“

„Asi pozerá televízor,“ ozval sa otcov hlas. „Doma nijaký nemajú.“

„Máme počítač, na ktorom sa dá pozeráť aj televízia,“ namietol som. „Okrem toho, nepozerám televízor. Rezervujem nám hotely. Pekné hotely s raňajkami.“

„Pozerá televízor,“ trval na svojom otec. „A nechci vedieť, čo pozerá. Ten tvoj syn je poriadny zvrhlík.“

„Nebuď hore prídlho,“ zavolala mama. „Mysli na to, že zajtra cestujete.“

„Myslím na to.“

„A keď skončíš, vypni televízor,“ zakričal ešte otec a potom sa domov Wattinovcov konečne ponoril do ticha.

Vrátil som sa k počítaču. Napriek otcovým ironickým poznámkam som bol rád, že ide s nami, a rozhodol som sa, že z úcty k nemu nám objednáam oveľa lepšie hotely, než v akých by som býval, keby som cestoval sám.

Keďže viem, že je len málo vecí, ktoré ocení tak ako dobré švédске stoly na raňajky, rezervoval som práve také hotely. Potom som sa posledný raz pokúsil skontaktovať s osobou, s ktorou som sa chcel v Poľsku najviac stretnúť. Bol to muž, ktorý údajne disponoval dôležitými informáciami o mojom prastarom otcovi a jeho obchode. Robil som prieskum už takmer pol roka, takže čo-to som zistil aj sám. Napríklad, že štvrť, v ktorej Hermann Isakowitz žil, vyhorela, keď mesto na konci druhej svetovej vojny prevzali Rusi. Vedel som aj to, že Hermannov nemecký domov po skončení vojny pripadol Poľsku a jeho názov sa zmenil na Kwidzyn. Rovnako ako to, že veľká časť dokumentácie, ktorá sa viazala k tomuto miestu, zmizla v súvislosti s príchodom ruských vojsk, čím sa získavanie informácií o prastarom otcovi značne sťažilo. Takže keď som sa vďaka jednej varšavskej genealogičke dostal ku kontaktu na poľského blogera Lukasza, ktorý podľa spomínanej výskumníčky „vie najviac o tom, čo sa chcem dozvedieť“, bol som šťastný ako blcha. No spojiť sa s ním vonkoncom nebolo jednoduché. Niekoľko mesiacov som ho bombardoval e-mailmi, písal som ich po anglicky a s pomocou google prekladača aj po poľsky, no bez akejkoľvek odpovede. Až keď som sedel v dome svojich

rodičov noc pred naším odchodom, zrazu sa v mojom inboxe objavila správa.

Správa, ktorá sa končila takto:

„Som veľmi rád, že ste mi napísali. Som jediný
človek z Kwidzynu, že možno niečo o vašej rodine
z Marienwerderu povedať. Viem, kde vypracovať svoj
obchod a kde on (Hermann) býval. V skratke viem históriu
o jeho živote.“

2

Žid z predmestia

PREBUDIL SOM SA na matraci na podlahe dievčenskej izby mojej sestry. Vedľa mňa spal na rozťahovacej pohovke môj syn. Dole v kuchyni sa ozýval klokotavý zvuk kávovaru a brechot psa mojich rodičov, po ktorom nasledovalo príkre otcovo napomenutie a matkino hromženie. Nič z toho však môjho syna nevyrušilo. Spal pokojne ďalej a vyzeral tak vyčerpane, že som nemal srdce ho zobudiť. Napriek tomu, že už bolo po šiestej a riskovali sme, že trochu naštrbíme otcov božský plán.

Vyklízol som z izby, vyšiel na balkón a zahľadel som sa na ulicu, na ktorej som sa hrával ako dieťa. Vyzerala skoro ako predtým. Takmer identické tehlové domy stáli v rade vedľa seba, autá pred nimi boli vyumývané a trávniky pokosené. Ako dieťa som si nikdy neuvedomil, v akom homogénnom predmestí vyrastám, že všetky domy a ulice sú odliate do takmer rovnakých tvarov. Nezamýšľal som sa ani nad tým, že väčšina tých, čo sa sem podobne ako moji rodičia nasťahovali v sedemdesiatych rokoch, keď to tu postavili, bola v približne rovnakom veku, mala deti v rovnakom veku a spájalo ich spoločné kultúrne pozadie.

Iste, našli sa aj výnimky, ako tie adoptované deti z Indie alebo z Čile, ktoré so mnou chodili do školy. No ak si odmyslíme týchto čudných patrónov, myslím, že homogénnejšiu štvrť by človek nenašiel, čo ako by hľadal. Bolo to miesto, o akom snívajú dnešné európske extrémistické strany. Upravené malé predmestie, kde dospelí svedomito pendlujú do práce v meste, zatiaľ čo ich prosperujúci árijskí potomkovia chodia do komunálnej školy. Tá štvrť bola taká švédska, že keby do našej triedy chodil Hitler, riskoval by, že pre svoj prisťahovalecký výzor dostane po papuli.

A tu, uprostred toho árijského sna, sme žili aj my. Najasimilovanejší zo všetkých izraelských kmeňov: Židia z predmestia. My, čo sme počas rodinných večerí jedli bravčové rezne, počas sabatu kosili trávnik a miešali sme mliečne produkty s mäsom, kedykoľvek sa naskytla príležitosť. Myslím, že švédskejší sme už ani nemohli byť. Vlastnili sme psa, plachetnicu a chodievali sme do lesa zbierať kuriatka. Spievali sme švédske detské pesničky, tancovali okolo kvetinového stĺpa za letného slnovratu a naši rodičia si umývali autá a kosili trávnik rovnako šialene často ako všetci ostatní.

Slovom, boli sme Hitlerovou najhoršou nočnou morou. Cudzí prvok, ktorý sa sem votrel a zapustil korene. Boli sme natoľko asimilovaní, že nik nespoznal, že sme iní ako ostatní. Toto chameleónstvo nám so sestrou nanajvýš vyhovovalo, nechceli sme vytrčať z radu, nechceli sme, aby niekto prišiel na to, že sme iní. Chceli sme jediné, a to zapadnúť.

Žiaľ, ak človek nazrel pod povrch, našiel dosť toho, čo nás odlišovalo od okolia. Napriek klamlivému zovňajšku sme predsa

len pochádzali z kultúry, v ktorej sa, na rozdiel od tej švédskej, konfliktom nikto nevyhýbal, ba naopak, aktívne ich vyhľadával, a potom urobil všetko, čo bolo v jeho moci, aby ich udržal pri živote. Keď sa nad tým zamýšľam, nenachádzam nič dostatočne bezvýznamné, aby sa toho niekto z našej rodiny nechýlil a nevyvolal roztržku. Nejestvovala taká harmonická jednota názorov, ktorú by nedokázalo naštrbiť zopár dobre zvolených poznámok, či príjemné ticho, do ktorého by nevneslo napätie niekoľko nevyžiadaných dobrých rád. Výsledkom bolo ustavičné prekáranie. Aktivita, ktorej, ako som pomerne skoro zisťoval, v domácnostiach mojich švédskych priateľov neholdovali. Tam bolo vždy ticho a pokoj. Ich rodičia sa navyše držali v úzadí a nemiešali sa do toho, čo robia ich deti. Nanajvýš vás pri príchode pozdravili „ahoj“, no inak sa starali o seba. Dokonca si ani nerobili žarty na účet svojich detí!

Niet sa preto čo čudovať, že spolu so sestrou sme svojim nežidovským priateľom závideli a želali si, aby naša rodina bola o trochu viac ako tie ich. No najviac sme im závideli Vianoce. V našich očiach to bol perfektný sviatok, čosi, čo hraničilo priam so snom. Len si predstavte každoročnú tradíciu, v rámci ktorej len tak, nijaké niečo za niečo, dostanete kopy darčiekov, jete sladkosti a pozeráte kreslené filmy. Môj otec, v ktorom tento sviatok nevzbudzoval rovnaké nadšenie, hovorieval, že kresťania oslavujú „narodenie káčera Donalda“.

No jeho irónia sa nás ani najmenej nedotkla. Nás, ktorí sme boli nútení sláviť Chanuku, sviatok, keď sa zapalovali sviece, aby sme si pripomenuli ďalšie víťazstvo v ďalšom židovskom boji za slobodu, a súčasne aj zázrak, že stará olejová lampa vydrží svietiť vyše týždňa.